

Тетяна ТИЩЕНКО

**СХІДНОПОДІЛЬСЬКО-ПОЛІСЬКІ ПАРАЛЕЛІ В
ЛЕКСИЦІ БДЖІЛЬНИЦТВА**

У статті на матеріалі реєстрів «Лексики бджільництва Східного Поділля» та матеріалів до поліського діалектного словника здійснено спробу зіставного аналізу лексики бджільництва, виявлено спільні та відмінні елементи у складі говірок порівнюваних ареалів.

Ключові слова: *лексика бджільництва, східноподільські говірки, поліське наріччя.*

Системне вивчення семантики та географії лексики різних тематичних груп, з'ясування їх наповненості в різних діалектних зонах забезпечить якнайповнішу репрезентацію лексики в Словнику українських народних говірок та лінгвогеографічних працях. Тематична група лексики бджільництва, незважаючи на окремі фіксації в лексикографічних діалектних джерелах¹, системно зібрана лише в поліському та східноподільському ареалах і репрезентована в словниках «Полесская терминология пчеловодства (материалы для полесского диалектного словаря)» та «Лексика бджільництва Східного Поділля». Поліські та східноподільські говірки не є територіально близькими, тому особливо цікавим є дослідження відношень лексем цієї тематичної групи різних континуумів, виявлення спільних і відмінних елементів у лексичному складі порівнюваних говірок, що і є метою нашої розвідки.

У складі досліджуваної тематичної групи лексики чітко виділяються лексико-семантичні групи на позначення бджіл, продуктів бджільництва, вуликів і пасічного інвентарю. Зауважимо,

---

¹ Говірки Чорнобильської зони: тексти. – К., 1996. – 358 с.; Говори української мови: збірник текстів. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 128-131; Дзензелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говірок Закарпатської області УРСР. Лексика. – Ч. 1 – 3. – Ужгород: Вид-во УДУ, 1958 – 1993; Никончук М.В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). – К., 1979. – С. 204-229; Онишкевич М.И. Словник бойківських говірок. – К., 1984. – Ч. I-II; Сікорська З.С. Словник діалектної лексики Луганщини / за ред. З.С. Сікорської. – К., 2002. – 224 с.; Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці, 2005. – 688 с.; Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 – 4.

що в порівнюваних говірках наповненість груп неоднакова, що пов'язано, насамперед, із позамовними факторами: матеріал на Поліссі був записаний у шістдесятих роках минулого століття, коли поряд із рамковим способом ведення бджільництва ще існував колодний, більш примітивний (Н., 320). Крім того, бортництво було дуже розвинене на території, багатій лісами. Матеріали, зібрані на Східному Поділлі на початку ХХІ ст., засвідчують, що лексем, які б позначали атрибути, пов'язані із колодним способом ведення бджільництва не залишилося навіть у свідомості мовців. Єдиною лексемою, яка зберігає інформацію про давній спосіб отримання меду на Східному Поділлі, є лексема *борт*, що в східноподільських говірках вийшла на периферію лексико-семантичної системи, хоча й має розгалужену семантичну структуру, у складі якої визначальною семою є 'місце проживання бджіл'. Праслов'янська лексема *борть* в українських говірках зберігає ряд архаїчних значень (ЕСУМ, I, 235). У словнику В.В. Анохіної та М.В. Никончука лексема *борть* передає сім значень, визначальним із яких є 'простір': 'великий боковий отвір у колоді, який використовують для огляду бджіл', 'кришка цього отвору', 'порожнина, видовбана в живому дереві для бджіл', 'порожнина в колодочному вулику', 'дупло в дереві, в якому самостійно поселились дикі бджоли', 'дика сім'я бджіл, яка живе в дуплі', 'місце в лісі, де знаходяться вулики' (Н., 322).

Розвиток семантики лексеми *борть* у східноподільських говірках відбувався, очевидно, таким чином: 'дупло в дереві, де живуть бджоли' → 'видовбана колода, яку навштують на дерево для поселення бджіл' → 'вулик' ('вулик-дуплянка, установлений вертикально', 'вулик-дуплянка, установлений горизонтально', 'вулик, виплетений із соломи чи рогози') → 'перегородка у великому вулику, що розрахований на декілька сімей' → 'бджільництво' → 'пасічник'. Перші шість сем лексеми *борть* пояснюємо розвитком бджільництва, як одного із занять українців. Функціонування в східноподільських говірках синонімів та міжговіркових відповідників (*стоїак* 'вулик-дуплянка, установлений вертикально', *лежак* 'вулик-дуплянка, установлений горизонтально', *борт'н'а*, *дупл'анка*, *плет'інка*, *рогоз'анка*, 'вулик плет'єний' 'вулик, виплетений із соломи чи рогози'), спільнокореневих слів на позначення того ж лексико-семантичного явища (*борт* 'пасічник': *ран'ше так називали пас'ічник'іу* (Піщ), *борт'іу'ник* 'пасічник', *борт'ник* 'чоловік, який займався збиранням меду із бортів') призвело до витіснення на периферію мовної системи говірки давню лексему, а потім до розвитку нових значень, швидше зумовлених утратою семантичних зв'язків з етимологом.

Спільними в номінації медоносною комахи, що збирає квітковий нектар і переробляє його на мед, діяльність якої людина

використовує з прадавніх часів, у порівнюваних говірках є номен *бджола, пчола*. В. В. Німчук зазначає, що найдавнішою назвою була лексема *бъчела*, яка в сучасній українській мові має кілька звукових континуантів на початку слова. Фонетичний варіант *бджола*, який закріплений у сучасній літературній мові, став наслідком часткової асиміляції за проривністю приголосного *ч* до початкового *б*². Так само давнім є варіант *пчола*, відомий у інших говорах української мови (АУМ, I, №12). На позначення бджоли у східноpodільських говірках зафіксовано лексему *муха*. Можна припустити, що номен поєднує в собі переплетення різних значень: зовнішня подібність, приналежність різних комах до одного класу та сакралізоване значення. Бджола здавна вважається Божою мушкою³.

Диференційна ознака ‘функціональні обов’язки’ спричинили появу в аналізованих говірках окремої мікрогрупи назв бджіл, яку утворюють репрезентанти сем ‘головна бджола в сім’ї’, ‘особини чоловічої статі’, ‘робочі бджоли’. Для репрезентації першої семи в поліських говірках зафіксовано загальнонародну лексему *матка* (Н., 340). Ширший репертуар лексем на позначення єдиної в сім’ї бджоли, яка дає потомство, відзначено в східноpodільських говірках – це лексеми-derivати від *мат-*: *матка, бджоломатка, мамка, мати, матиц’а* та вторинні номінації *ха з’айка, ца’риц’а*, які вказують на статус такої бджоли в сім’ї. Спільною в репрезентації особини чоловічої статі для подільських і поліських говірок є літературно нормативна лексема *трут’я* (СУМ, X, 302). У східноpodільських говірках відзначено ще такі міжговіркові відповідники *трут, трут’їка, с’ім’я трутнева, розп’л’ід трутневий*. У лексемі *трудоука*, очевидно, відбувся семантичний зсув, оскільки в більшості обстежених східноpodільських і дистантних поліських говірок названа лексема позначає робочу бджолу, що відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні.

У спеціальній літературі робочих бджіл поділяють на вуликових та польових, що зумовлено їх віком та господарськими функціями⁴. У вулику господарюють бджоли віком до 2 – 3-х тижнів. Вони будують стільники, вигодовують та обігрівають розплід, підтримують відповідну вологість і температуру повітря в гнізді, чистять комірки, сторожують вулик, годують матку, випаровують зайву воду з нектару і переробляють його на мед, запечатують у комірках, принесений квітковий пилок переробляють у пергу і готують її до тривалого зберігання. Польові

² Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 414 с.

³ Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – С. 30-31.

⁴ Шевчук М. К. Пасіка, бджоли, мед. – Ужгород, 1974. – 238 с.

робочі бджоли літають за взятком, носять мед, виконують розвідувальну функцію, крадуть мед чужої сім'ї. У номінації робочих бджіл у говірках аналізованих ареалів відзначено високу частотність уживання аналітичних найменувань із головним словом *бджола* в різних фонетичних варіантах та атрибутивів, що реалізують диференційні ознаки 'вік' і 'функція': *пчола (бджола) ме^ндова*, ~ *гру^нжон:а*, ~ *з з^нрузом*, ~ *ме^ндо^нсна*, ~ *прац^н'овита*, ~ *по^нуна*, ~ *ро^нбоча* 'бджола, у якої в медовому носіку мед або нектар'; *бжоло ро^нбоча*, ~ *нос^н'о ва*, ~ *л^нотна*, ~ *прац^н'у^нуча*, ~ *ста^нра*, ~ *тру^н'д ашча*, ~ *пол^н'ова*, ~ *ста^нра*, ~ *ме^ндо^нзб^н'ірна*, ~ *ме^ндо^нсна* 'бджола, що літає за взятком, носить мед', *бжоло поіс^нкова*, ~ *ро^нбоча*, ~ *дал^н'на*, ~ *ста^нра*, ~ *ройо^нва* 'бджола, яка шукає місце для поселення всього відведеного рою або вивчає місце найкращого взятку', *бжоло моло^нда*, ~ *медопере^нробна*, ~ *домашн^н'а*, *бджоли внутр^н'ивулицов^н'і*, ~ *вулицов^н'і*, ~ *госпо^ндарс^н'к і*, ~ *не^н'л^нотн^н'і*, ~ *хаз^н'аіс^н'к і*, ~ *хат^н'н і* 'молоді бджоли, які господарюють у вулику: переробляють нектар, прибирають, годують потомство', *бжоло сторож^но^нва* 'частина бджолоїної сім'ї, яка охороняє вулик від злодійок', *бжоло лиса* 'бджола, яка краде мед чужої сім'ї'. Субстантивів на позначення робочих бджіл за їхньою функцією більше відзначено в східноподільських говірках, частина з яких є вторинного походження: *зл^нд ійка*, *во^нроука*, *зл^нд ушка*, *кра^нд іжка*, *кра^ндунка*, *лежен^н'*, *нал^н'ітниц^н'а*, *напа^нд'ен'іце*, *тру^нт ійка*, *тру^нтен^н'* 'бджола, яка краде мед чужої сім'ї', *розв'ідувал^н'ниц^н'а*, *обл^н'оч:иц^н'а*, *розв'ідка*, *ш^н'чейка*, *тру^нт* 'бджола, яка шукає місце для поселення всього відведеного рою або вивчає місце найкращого взятку', *ст^норожа*, *варта*, *ох^нран^н'іки*, *ох^нрана*, *пат^нрул^н'* 'частина бджолоїної сім'ї, яка охороняє вулик від злодійок', *кор^нм іл'ици*, *н^н'ан'ки* 'бджоли у вулику, які доглядають розплід', *зби^нрал^н'ниц^н'а*, *зби^нрачка*, *ко^нр'ійка*, *ме^ндо^нносиц^н'а*, *робо^н'тага*, *тру^нд іуниц^н'а*, *тру^нд'ага* 'бджола, що літає за взятком, носить мед', *госпо^ндарки*, *д'іт^нва*, *домо^нгоспо^ндарка*, *домо^нхаз'айка*, *молод^н'ак*, *моло^нд'ож*, *обс^н'луга*, *сан'ітарка*, *тру^нд іуниц^н'а*, *тру^нд'ага*, *хаз'айі*, *хаз'айка* 'молоді бджоли, які господарюють у вулику: переробляють нектар, прибирають, годують потомство', *бджолоразв'етка*, *ви^н'ухувач і*, *молож^н'*, *посил^н'н і*, *р'іі*, *розв'ідувал^н'ники*, *розв'ідники*, *розв'ідка* 'частина бджолоїної сім'ї, яка шукає місце для поселення рою, що вилетить, чи місце з медоносами'.

Однакові моделі творення номінації в східноподільських та поліських говірках відзначено для назв роїв, які відділяються від бджолосім'ї. До числівникового кореня, що містить указівку на порядок вильоту рою, додається афікс *-ак*: *пе^н'р^нвак*, *у^нторак*, *дво^н'н'ак*, *тре^н'т'ак* (східноподільські); *пз^н'р^нвак*, *вто^н'рак*, *дру^н'сак*, *трз^н'т'ак* (поліські). Опозиція 'перший рій' : 'останній рій' лексично зреалізована в поліських говірках: *сил^н'н'ак* : *слаб^н'н'ак*. У

східноподільських говірок лексичне вираження має лише перша сема: *си^елн'ак*. Аналітичні найменування роїв однаково функціонально активні в порівнюваних говірках: *перві р'її*, *першії* ~, *молодії* ~, *новіі* ~, *трет'її* ~, де атрибутив передає диференційні ознаки 'порядок вильоту' та 'фізичні особливості'.

Основними репрезентантами лексико-семантичної групи на позначення продуктів бджільництва в порівнюваних говірках є загальновоживані лексеми *воск*, *вошчина*, *мед*, які утворюють атрибутивні словосполучення для вираження родо-видових відношень. Найбільш наповненою в говірках обох ареалів є мікрогрупа з архімеєю 'мед'. Найхарактернішими для назв меду є такі МО: 'рослина, з якої зібрано нектар, чи її частина': *цв'іточний мед*, *сойашиниковий* ~, *сойашиниковий* ~, *сон'ашиниковий* ~, *сон'ашиниковий* ~, *садовий* ~, *р'ізном'рауний* ~, *р'ізном'раул'аний* ~, *р'ізном'рауїаний* ~, *маїс'кий* ~, *м'їшаний* ~, *гри'чаній* ~, *вақац'їйовий* ~, *акац'їйній* ~, *акац'їйовці* ~, *садовий* ~; ~ із *траў*, ~ із *сон'ашиника*, ~ із *сойашиника*, ~ із *сад'їю*, ~ із *р'ізном'рауїа*, ~ із *р'ізний траў*, ~ із *б'їлоїі а'кац'їїі*, *майовий* ~, *др'євесній* ~ *гри'чаній* ~; *кв'ітковик*; 'колір': *б'їлій мед*; 'стан': *насто'їащій мед*, *стиглий* ~, *товарний* ~, *ни'єзр'їлій* ~, *ни'єдозр'їлій* ~, *зр'їлій* ~, *заса'хар'аний* ~, *го'товий* ~, *дозр'їлій* ~, *закр'итий* ~, *зати'єчатаний* ~, *го'товий* ~; 'час збору нектару': *першії мед*, *первії у'з'аток*, *траўневий мед*, *п'їс'л'амаїс'кий* ~, *о'с'їн'її* ~, *маїс'кий* ~, *ви'єсн'аний* ~, *ви'єсн'аний у'з'аток*, *трет'її у'з'аток*.

У результаті зіставного аналізу бджільницької лексики поліського наріччя та східноподільських говірок південно-східного наріччя виділяємо такі групи лексики: а) лексика, відома з однаковою семантикою в порівнюваних говірках: *вороўка*, *зл'од'їйка* 'бджола, яка лінується збирати нектар і краде мед із чужої сім'ї' (Т., 32; Н., 333); *жало* ' жало бджоли, яким вона обороняється' (Н., 331; Т., 28); *же'мера* 'залишки після добування воску з вощини' (Н., 331, Т., 29); *віск* 'маса жовтого або білого кольору, яку виробляють бджоли для стільників' (Т., 19); *воско'топка* 'приладдя для добування воску з вощини' (Т., 20); *вторак*, *дру'гак* 'другий рій' (Т., 21, 26; Н., 325, 330); *гни'лец* 'інфекційна хвороба бджіл' (Т., 24; Н., 327); *д'єтка* 'бджолиний розплід, личинки і куколки' (Т., 25; Н., 329); *домоха* 'з'айка 'молода бджола, яка працює у вулику' (Т., 26; Н., 330); *доска прил'отна* 'прилад із міхом для обкурювання бджіл' (Т., 28; Н., 330); *жалити* / *жалит'*, *ку'сати* / *ку'сат'* 'ранити, проколюючи шкіру жалом' (Т., 28, 36; Н., 331, 338); *качка* 'процес відкачування меду з рамок' (Т., 34; Н., 334); *ко'морка* 'комірка з воску в стільнику' (Т., 34; Н., 334); *ле'жак* 'вулик, установлений горизонтально', 'рамковий вулик, у якому розвиток гнізда відбувається горизонтально' (Н., 338; Т., 37); *личинка* 'личинка бджоли' (Н., 339; Т., 37); *лупитис'а* / *лупиц'а*

‘виходити із лялечки’ (Н., 339; Т., 39); *матка* ‘матка бджолина’ (Н., 340; Т., 40); *мед* ‘мед’ (Н., 341; Т., 44); *медогонка* ‘агрегат для відкачування меду із стільників’ (Н., 342; Т., 49); *медозбір* ‘час збору бджолами нектару з квітів’, ‘здобич, яку беруть бджоли з квіток медоносних рослин’ (Н., 342; Т., 49); *медоносиця* ‘бджола, яка носить мед’ (Н., 342; Т., 50); *нектар* ‘нектар, солодка цукриста рідина, яку виділяють нектарники рослин’ (Н., 344; Т., 52); *ніж крильовий* ‘пасічниківський ніж у формі лопатки для очищення вошини’ (Н., 344; Т., 53); *обліт* ‘вивчення бджолами місцевості’, ‘шлюбний політ матки, процес її запліднення’ (Н., 344; Т., 54); *облітатися* ‘облітати перший раз після зими’, ‘здійснити шлюбний політ’ (Н., 344; Т., 55); *омшаник* ‘утеплене темне приміщення, куди заносять вулики на зиму’ (Н., 345; Т., 56); *отводок* ‘рій, який відділився із сім’ї’ (Н., 346; Т., 17); *перга* ‘перга, зібраний бджолами квітковий пилок рослин’ (Н., 347; Т., 59); *пол’от* ‘політ бджоли’ (Н., 350; Т., 62); *пил’ця* ‘пилок’ (Н., 353; Т., 60); *роб’їтниця* ‘бджола робоча’ (Н., 353; Т., 68); *розплід горбатий* ‘потомство від трутвівки’ (Н., 355; Т., 70); *рої* ‘частина бджолої сім’ї’ (Н., 356; Т., 65); *зборщиця* ‘бджола, яка збирає мед’ (Н., 357; Т., 31); *сім’я* ‘всі бджоли у вулику’ (Н., 357; Т., 73); *танці* ‘знак бджоло-розвідниці про знайдене місце з медоносами’ (Н., 361; Т., 79); *трет’ак* ‘рій третій’ (Н., 362; Т., 80); *вулик* ‘вулик’ (Н., 362; Т., 33); *черва* ‘бджолиний розплід у стадії личинок’ (Н., 384; Т., 84); *чашечка* ‘комірка’ (Н., 364; Т., 83); *шапка* ‘лицьова сітка’ (Н., 364; Т., 84); *яйця* ‘бджолине яєчко’ (Н., 365; Т., 84); *вил’от* ‘політ за взятком’, ‘відділення рою’, ‘шлюбний політ матки’ (Н., 326);

б) лексеми, які при однаковому фонетичному оформленні мають різне значення: *господарка* ‘молоді бджоли, які господарюють у вулику: переробляють нектар, прибирають, годують потомство’ (схп), ‘бджолине господарство’ (Н., 328); *колода* ‘вулик-дуплянка, установлений вертикально’, ‘вулик-дуплянка, установлений горизонтально’ (схп), ‘колодочний вулик’, ‘колода, яка висить нижче вулика на дереві й попереджає грабунок ведмедем’ (Н., 335); *мамка* ‘матка’ (схп), ‘робоча бджола, яка годує молодих бджіл чи матку’ (Н., 341); *медовик* ‘сім’я бджіл, яка дає багато меду, може заповнювати більше 20 рамок у вулику’ (схп), ‘медовий пряник’ (Н., 342);

в) лексеми, які в поліських говірках мають ширшу семантичну структуру, ніж у східноподільських: *гуляти* ‘здійснювати шлюбний політ, запліднюватися (про матку)’ (схп), ‘танцювати’, ‘хаотично повзати по прилітній дошці’, ‘стрімко летіти зверху при роїнні’, ‘здійснювати шлюбний політ’ (Н., 328); *дупло* ‘вулик-дуплянка, установлений вертикально’ (схп), ‘дупло в дереві’, ‘штучно видовбане дупло в дереві’ (Н., 330); *дошечка* ‘прилітна дошка рамкового вулика’ (схп), ‘тс’, ‘дошечка, яка захищає від

дошу льотки рамкового вулика' (Н., 330); *к'вакати* 'подавати звуки про готовність до запліднення' (схп), 'звуки матки при роїнні', 'співати (про матку)' (Н., 334); *кор'м іл'іц'і* 'бджоли у вулику, які доглядають розплід' (схп), *кор'мил'ниц'а* 'бджола, яка годує інших', 'робоча бджола' (Н., 336); *л'оток* 'отвір у вулику, через який літають бджоли' (схп), 'льоток у рамковому вулику', 'льоток в околочочному вулику', 'політ бджоли', 'крило бджоли' (Н., 339); *мисоч'ка* 'комірка матки' (схп), 'початок маточника', 'комірка бджоли' (Н., 342); *с'етка* 'головний убір пасічника з особливої форми сіточкою, що одягається на голову для захисту обличчя від укусів бджіл' (схп), 'лицьова сітка', 'вентиляційна сітка, частина роївні' (Н., 357); *суш* 'вощена основа стільника, у якій немає меду' (схп), *суш* 'тс', 'рамка з вощиною' (Н., 361); *йаиччик* 'роївня, обтягнутий тканиною кошик чи коробка з вентиляційною сіточкою для збирання рою, що вилетів, або для пересадки рою в інший вулик' (схп), 'деталь воскотопки сонячної', 'корпус рамкового вулика' (Н., 365); *зул'анка* 'шлюбний політ матки, процес її запліднення' (схп), 'тс', 'перший весняний політ бджіл' (Н., 344);

г) лексеми, які в східноpodільських говірках мають ширше номінативне поле, ніж у поліських: *трутоўка* 'незапліднена матка', 'робоча бджола, що відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні' (Н., 362); 'тс', 'трутень, самець бджоли, який не працює', 'бджола, яка краде мед чужої сім'ї', 'рій, який залишився без матки' (схп); *трутен* 'трутень, самець бджоли, який не працює' (Н., 362); 'тс', 'трутівка, робоча бджола, що відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні', 'бджола, яка краде мед чужої сім'ї' (схп), *охрана* 'сторожа' (Н., 346); 'частина бджолиної сім'ї, яка охороняє вулик від злодійок', 'бджоли, які охороняють матку, яка вилетіла з вулика' (схп), *пас'іка* 'вулики', 'місце, де стоять вулики' (Н., 347); 'тс', 'вулики у господарстві', 'бджоли', 'сім'я бджіл' (схп); *пир'вак* 'рій, який вилетів першим' (Н., 347); 'тс', 'мед першого взятку' (схп), *точок* 'місце, де знаходяться вулики', 'невелика пасіка' (Н., 361); 'пасіка стаціонарна', 'ферма бджолярська', 'місце, куди заносили вулики на зиму', 'пасіка кочова' (схп), *хаз'айка* 'молоді бджоли, які господарюють у вулику: переробляють нектар, прибирають, годують потомство' (Н., 363); 'тс', 'матка' (схп); *мед'онос* 'рослини, які дають мед' (Н., 342); 'рослина, з квітки якої бджоли збирають мед', 'взяток' (схп); *молодн'ак* 'молоді бджоли' (Н., 321); 'молоді бджоли, що тільки вийшли з личинок', 'молоді бджоли, що господарюють у вулику' (схп); *зимоўн'ік* 'приміщення, де зберігаються бджоли зимою' (Н., 333); 'тс', 'вулик зимою' (схп); *дул'анка* 'вулик із колоди', 'дупло в дереві, у якому живуть дикі бджоли', 'дика сім'я, яка живе в дуплі' (Н., 330); 'вулик-дуплянка, установлений вертикально', 'вулик-дуплянка, установлений горизонтально', 'вулик, почеплений на дерево для рою, який

вилетів із вулика, що стоїть на пасіці', 'вулик, який бджоли зробили самі у дуплі дерева', 'вулик, виплетений із соломи чи рогози', 'вулик без рамок', 'колода з видовбаною деревиною, зверху накрита снопиком', 'вулик, видовбаний у колоді' (схп); *рамка* 'пристрій для стільників у вулику' (Н., 328); 'тс', 'вошана основа стільника, у якій немає меду', 'стільник, суцільний лист воскових комірок для меду, ячок, перги, виховання потомства та перебування дорослих бджіл' (схп); *вошчина* 'воскова основа стільника' (Н., 324); 'тс', 'воскова основа стільника, а також видобутий із неї неочищений віск', 'воскобоїни, залишки після добування воску з вошини', 'бджолиний жир', 'вошана основа стільника, у якій немає меду', 'комірка з воску в стільнику' (схп);

г) локалізми, зафіксовані в подільських говірках: *танц'ї'ниці'а* 'бджола, яка сповіщає про вдало знайдене місце з медоносами', *трутн'а* 'робоча бджола, що відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні', 'рій, який залишився без матки', *трутн'оўка* 'робоча бджола, що відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні', *муха* 'бджола', 'молода бджілка', *нал'їтниця'а* 'бджола, яка краде мед чужої сім'ї', *н'ан'ки* 'бджоли у вулику, які доглядають розплід', *новор'її* 'нова сім'я бджіл, сформована самими бджолами', *прост'аки* 'бджоли степової породи', *царщи'а* 'матка', *украї'їне'ц* 'рамковий вулик на вузько-високу рамку, у якому розвиток гнізда бджіл відбувається горизонтально', *ти'м'ник* 'утеплене темне приміщення, куди заносять вулики для зимівлі бджіл', *ни'к'тарник* 'час збору бджолами нектару з квітів';

д) локалізми, зафіксовані в поліських говірках: *самодсад* 'рій, який займає вулик самостійно' (Н., 357); *син'чак* 'штучний рій, створений шляхом з'єднання частин сімей' (Н., 361); *творба* 'крушинно-восковий сироп, який використовують для заманювання бджіл у вулик' (Н., 361); *хухл'а* 'комірка для життя бджіл' (Н., 363); *прихоп* 'взяток, зібраний перед непогодою чи в період великої роси' (Н., 351); *похот'ки* 'розвідка' (Н., 351); *по'корм* 'додаткове харчування бджіл, що складається з рідкого меду й цукру' (Н., 350); *пан'чошка* 'заглибина на ніжці бджоли для перенесення пилку' (Н., 347); *медо'виц'а* 'бджола, яка носить мед' (Н., 342).

Отже, для східноподільських і поліських говірок характерні спільні моделі мотивації та словотворення номінацій бджільництва, незалежне збереження спільного архаїчного фонду, вживання загальнонародних лексем. Відмінності зумовлені як мовними, так і позамовними чинниками, традиціями господарювання подолян і поліщуків, історією розвитку краю, контактами з іншими народами, належністю говірок до різних наріч.

Для створення цілісної картини про лексику бджільництва на українському ареалі необхідне системне дослідження всієї мовної території за єдиною програмою.

Список скорочень джерел

АУМ – Атлас української мови: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 1; 1988. – Т. 2; 2001. – Т. 3.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 1982 – 2006. – Т. 1 – 5.

Н. – Никончук Н.В., Анохина В.В. Полесская терминология пчеловодства // Лексика Полесья (Материалы для полесского диалектного словаря). – М., 1968. – С. 320-366.

Т. – Тищенко Т.М. Лексика бджільництва Східного Поділля. – Умань, 2008. – 88 с.

СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Татьяна Тыщенко

Восточноподольско-полесские параллели лексики пчеловодства

В статье на материале реестров «Лексики бджільництва Східного Поділля» и материалов для полесского диалектного словаря сделана попытка сопоставительного анализа лексики пчеловодства, определены общие и отличительные элементы в составе говоров, которые сопоставляются.

Ключевые слова: лексика пчеловодства, восточноподольские говоры, полесские диалекты.

Tetyana Tyshchenko

The article deals with The comparative analysis of the names of bee-keeping of the dialects of Eastern Podillya, using the materials of The records of Pollisya dialect vocabulary. The author describes common and different elements in the dialects of the teitories.

Key words: the names of bee-keeping, dialects of Eastern Podillya, dialects of Pollisya.